

Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi
 -Eski ve Yeni Ahitle Karşılaştırmalı Bir Araştırma-
 (Çev. Ömer Türker, Fatih Serenli),
 İstanbul: İz Yayınları 2006, 438 sayfa.

İslâm dininin en temel kaynağı Kur'an'ı Kerim'in tarihi, yazım ve toplanma safhaları, gerek Müslüman âlimler gerekse İslâm üzerinde çalışan Batılı ilim adamlarınca sayısız araştırmaya konu teşkil etmiştir. Kur'an tarihine dair telif edilen kitap ve makalelerin büyük çoğunluğu ya İslâm âlimleri tarafından kaleme alınmış ancak Batı'daki çalışmalarda kayda değer görülmeyen eserler ya da oryantalistlerin taraflı bakış açıları ile meydana getirilmiş ve İslâm'a karşı çok sayıda asılsız iddia içeren eserlerden ibarettir.

Toby Lester'in 1999 yılı Ocak ayında *The Atlantic Monthly* dergisinde yayınlanan ve esasen Müslümanların; hiçbir şekilde değişikliğe uğramadığına inandıkları Kur'an'ı ilmî ölçüler çerçevesinde savunmaya muktedir olmadıkları iddiası üzerine şekillenen "What is the Qur'an?" isimli makalesi de bunlardan biridir (s. 19). Müslümanların tepki göstermesi beklenen bu makaleye, Müslüman akademisyenler tarafından sadece üç reddiye yazılmış, bunun üzerine M. M. el-A'zamî, Lester'in meydan okumasına karşı durmak amacıyla, Kur'an hakkında yazılanların müsteşriklerce onaylanıp onaylanmama endişesini bertaraf edip onları da bu alana çekmek için çevirisini tetkike konu edindiğimiz *The History of the Qur'anic Text from Revelation to Compilation A Comparative Study with the Old and New Testaments* (London: Islamic Academy 2003, 376 sh.) adlı eserini kaleme almıştır.

Eser temelde; Kur'an tarihine kısaca yer verilen, Kur'an tarihiyle karşılaştırmalı bir şekilde Eski ve Yeni Ahit tarihine değinilen ve son olarak oryantalist araştırmacılığa dair bir değerlendirmenin yer aldığı üç bölümden müteşekkildir. Bu üç ana bölümün yanı sıra eserde; kendi içinde alt başlıklara ayrılmış giriş dâhil on dokuz bölüm ve bir son söz mevcuttur.

Kur'an tarihinin ayrıntıya inilmeden incelendiği birinci bölümün alt başlıklarından sayılan giriş bölümünde yazar, bu kitabı telif etmesinde tetikleyici faktör olan Lester'in makalesinden alıntılar yapmakta ve kitabın yazılış amacı-

nı ifade etmektedir. Burada, Lester'in makalesinin temel argümanını oluşturan ve Yemen'in Sana şehrinde, yıpranmış Kur'an parçalarının onarımıyla ilgilenen Dr. Gerd-R. Joseph Puin'in görüşlerinin yanı sıra William Muir, Andrew Rippin, Patrica Crone, R. S. Humphreys ve Wansbrough gibi müsteşriklerin iddialarına da yer veren el-A'zamî, İslâm'a karşı Batılı duruşun üç safhasını ve bu dönemlerin günümüze yansımalarını ele almıştır (s. 37). Müellif; çalışmanın tamamında cevap verilmeye çalışılacak olan Kur'an'ın neliği, şu anda elimizde bulunan Kur'an nüshasından farklı nüshalar ortaya çıkarsa bu durumun Kur'an'ın metni üzerindeki tesiri, İslâm ve onun kutsal kitabı üzerinde yazma ya da söz söyleme yetkisinin kime ait olduğu sorularına kısa yanıtlar vermiş ve gayrimüslim ya da inançlarının gereklerini yerine getirmeyen Müslümanların yazılarının her zaman redde açık olduğunu ifade etmiştir (s. 42-43).

Erken dönem "İslâm Tarihine Kısa Bir Bakış" isimli ikinci bölümde müellif, İslâm öncesi Arabistan'ın durumuna ve Hz. Peygamber'in nesebine kısaca değindikten sonra İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerle karşılaştırma yapabileceği kadarıyla Hz. Peygamber'in hayatına yer vermektedir. İrtidat hareketleri ve hulefâ-i râşidîn dönemi fetihleriyle ilgili bazı bilgilerin ardından İslâm ve diğer iki dinin ortak ve farklı noktalarıyla ele alındığı, Kur'an vahyinin başlangıcı ve mucizeliğine dair açıklamaların yer aldığı üçüncü bölüme geçen yazar birkaç oryantalist iddiaya dair açıklamayla bölümü bitirmiştir (s. 45-90).

İlk gönderilen vahyin, Kur'an'ın ilk muhatabının okuryazarlığı ile değil de sağlam bir eğitim siyaseti izlenmesinin önemiyle irtibatlandırılması gerektiği düşüncesiyle dördüncü bölüme başlayan el-A'zamî; Hz. Peygamber ve ashâbının eğitim siyasetini, eğitim faaliyetlerinin Mekke ve Medine dönemindeki yansımalarını okuyucuyla paylaşmıştır (s. 90-103). Beşinci ve altı bölümde Kur'an'ın yazıya geçirilişinden bugün mevcut hâline gelene kadar geçirdiği evreler, Kur'an yazısının tarihi, farklı okumalar ve bunların neticeleri ayrıntılı bir şekilde ve zengin arşiv belgeleriyle desteklenerek ele alınmıştır.

Kur'an, kendisinden 'el-kitab' diye bahsederek yazılı bir hale sokulması gerektiğine işaret eder. Bunun farkında olan Hz. Muhammed hem Mekke hem Medine döneminde vahyedilen âyetleri, sayıları 65'i bulan kâtiplerine yazdırmış ve yazılan âyetleri yeniden okutmak suretiyle hata riskini ortadan kaldırmıştır (s. 105-108). Yazıya geçirilen âyetlerin tertibinin tevkîfiliği görüşünü benimseyen yazar kişiye ait özel yazmalarda sıralamanın farklı olabileceğine değinerek bu bölümü bitirir (s. 115). Hz. Peygamber zamanında vahyin hâlâ devam etmesi ve yeni gelen âyetlerin öncekileri nesh etme ihtimali sebebiyle kitap haline getirilmeyen Kur'an'ın Hz. Ebu Bekir'in hilafetinde, Zeyd b. Sabit başkanlığındaki bir heyet tarafından iki kapak arasında toplanmasını altıncı bölümde ele alan müellif; sonraki bölümü de Hz. Osman döneminde mushafın

çoğaltılması çalışmalarına, çoğaltılan resmî Mushaf hakkında yapılan incelemelere ve ilk dönem gönüllü yapılmasına rağmen sonradan ticaret haline gelen mushaf yazımı ve satışına ayırmıştır (s. 129–152). Sekizinci bölümde el-A'zamî, okumayı kolaylaştıran, estetik açıdan güzellik katan süre ve âyet fasılları hakkında bilgi vermektedir (s. 153).

Kur'an'ın sıhhatiyle ilgili pek çok oryantalist iddia, Arap hattının kökeni, tarihi ve gelişimiyle alakalıdır. Müsteşrikler; Arap yazısına dair esasen Kitâb-ı Mukaddes kaynaklı teorileri doğru kabul edip, pek çoğu bilimsel anlamda bir incelemeye bile tâbi tutulmadığı halde bu teorilerle avunmaktadırlar (s. 159). Bütün yazıların Fenike alfabesinden türediği, Nebati ve Süryani yazılarının Fenike alfabesiyle Arapça arasında köprü vazifesi gördüğü ya da Arap yazısının Süryani veya Nebati dilinden türediği, Hz. Peygamber zamanında belli bir yazı sisteminin bulunmadığı, Kûfi hattın da Hıristiyan Arap yazmalardan etkilenilerek ortaya çıktığı, Kûfi hatla yazılan mushafın ancak hicrî II. veya III. asra ait olduğu şeklindeki oryantalist iddialara yer veren ve bu iddialara belgelere dayanarak cevaplar veren müellif; eski Arapça belgeler ve yazıtlarla ilgili yapılan çalışmalara da değinmiştir (s. 159–174).

Her dil kendi içinde farklı manalara gelebilecek ya da tek şekilde yazıldığı halde muhtelif şekillerde okunabilen sözcüklere sahiptir. Aynı şekilde Arap dili de çeşitli telâffuz özellikleri gösterebilen kelimelerden meydana gelmiştir. Hz. Peygamber döneminde de kabileler arasında lehçe farklılıkları mevcuttu ve bu farklılıklar yazı diline de yansiyordu. Yazı ve okuyuşta bu farklılıkları en asgarî düzeye indirebilmek için girilen, Kur'an metnine iskelet noktaları adı verilen ve birbirine benzeyen harflerin ayrılmasında kullanılan işaretlerin eklenmesi, mushafa önce hareke görevi gören noktaların daha sonra da hareketlerin ilâvesi, noktalama ve harekeleme sistemlerinin kaynağı hakkındaki tartışmalar ve bu tartışmalara yazarın verdiği karşılıklar onuncu bölümün konusunu oluşturmaktadır (s. 175–198).

On birinci bölümü daha önce bahsi geçen muhtelif okumaların nedenlerine ayıran müellif; bu bölümde kıraat farklılıklarının nokta ve harekeden mahrum Arap yazısı sebebiyle meydana geldiğini savunan Goldziher ve onunla aynı görüşte olan diğer oryantalistlerin bu düşüncelerini ele almıştır. Yazara göre kıraat; Hz. Peygamberin sözlü tebliğinin bir parçası olduğu için sünnettir. Kıraat-i seb'a diye bilinen yedi kıraatin amacına değindikten sonra müellif; varyant okuma ve multiple (muhtelif) okuma arasındaki farkı vurgulamıştır. Yazar; Jeffery ve Goldziher'in, hareke ya da nokta eksikliği ve okuyucunun mushafı kendi anladığı şekliyle noktalamakta serbest olduğu ve bu sebeple de farklı kıraatlerin ortaya çıktığı şeklindeki düşüncelerini; bu müsteşriklerin sözlü ilmî geleneği, hoca ve talebe arasındaki ilişkiyi, bilginin yalnızca ehil hocalardan alındığı gerçeğini görmezden geldiklerini belirterek çeşitli örnek ve delillerle de destekleyerek reddetmektedir. Osman Mushafı öncesinde yazılmış

ve sonra imha edilmemiş nüshaların varlığını ve okuma esnasında bir kelimenin eşanlamlısıyla değiştirilmesine gösterilen müsamahayı kıraat farklılıklarının nedenleri arasında gösteren oryantalistler; okuma sırasında dinleyicilere yapılan tefsir niteliğindeki açıklamaları da Kur'an'ı geliştirme teşebbüsü gibi görmüşlerdir. Zikredilen bu görüşlere dair açıklamalarda bulunan el-A'zamî sonraki bölümde Müslümanların eğitim sisteminden bahsetmiştir (s. 199–214).

İslâm öncesi Arap toplumunda Kur'an'dan önce mevcut bir Arapça kayak bilinmemektedir. İlk Arapça kitap sayabileceğimiz Kur'an ise "oku" emriyle başlıyor ve bilgi edinmenin önemine dikkat çekiyordu. Her dönemde eğitim faaliyetlerine gereken önem gösterildi. Hatta Kur'an'ın verdiği bu mesajın idrakine varan râşid halifelerin devirlerinde devlet yönetiminde arşivler kuruldu. Eğitim sisteminin köşe taşlarından biri hoca ve talebe arasındaki şahsî münasebettir ki isnad sisteminin temelini de bu kişisel kontak oluşturur. Müellif; bilginin nesilden nesle sahih bir şekilde aktarılması için vazgeçilmez olan isnad sisteminin ayrıntılarını okuyucuyla paylaşmak için on ikinci bölümün büyük bir kısmını bu konuya ayırmıştır. Râvide, isnadda ve metinde aranan şartlar, şahit kuralı, tahammül ve eda ile ilgili bilgiler, hocanın kitabını kullanması için öğrenciye vermesi gereken icazetin getirileri, yazılı malzemeye eklenecek her bilgi için ayrı bir sened gerekmesi, yazarı hayatta olmayan bir metnin asıl yazarının tesbiti gibi otantik metne sahip olabilmek için zaruret sayılabilecek pek çok konuya değindikten sonra hadis ilminin kullandığı yöntemin diğer bilimlere etkisini ele alan el-A'zamî; isnadın neden Kur'an'ın naklinde kullanılmadığı sorusunu cevaplandırmak suretiyle bu bölümü sonlandırmıştır (s. 215–245).

Arthur Jeffrey'in kıraat farklılıklarını incelediği özellikle de İbn Mes'ûd ve Ubeyy Mushaflarını ele aldığı kitabındaki iddialarına cevap el-A'zamî'nin eserinin on üçüncü bölümünde verilmiştir. İbn Mes'ûd mushafına yönelik eleştiriler; mushafın tertibi, günümüzde mevcut Mushafardan farklılıklar göstermesi, bazı surelerin mushafta yer almaması gibi noktalarda yoğunlaşıyordu. Müellif bu noktaların her birini hususî bir başlık altında değerlendirmiş ve gerekli açıklamaları yapmıştır. Ayrıca yazar; verdiği fetvanın hatalı olduğunu öğrenince fetva verdiği şahsı bulup, yanlışını düzeltecek ölçüde akademik hassasiyete sahip olan İbn Mes'ûd'un Jeffery'in ithamlarından uzak olduğunu vurgulamış ve onun inanç konusundaki titizliğine dikkat çekmiştir.

Müellif; eserin ana bölümlerinden ilki olan Kur'an metninin tarihi bölümünü bizim Kur'an metnine uyguladığımız yöntemlerin diğer kutsal kitaplara uygulanması durumunda neler olacağını ve erken Yahudi ve Hıristiyan tarihinin Kitâb-ı Mukaddes tarihiyle birlikte incelenmesinin Müslüman ilim adamlarını oryantalist zihniyeti daha iyi anlamaya götüreceğini vurgulayarak sonlandırarak Kitâb-ı Mukaddes tarihi adlı diğer bölüme geçmektedir (s. 247–264).

İslâm'a ve Kur'ân'a yönelik ithamların hemen hemen hepsinin Batılı Yahu- di veya Hıristiyanlardan gelmesi nedeniyle; onların kitaplarını bugüne kadar nasıl koruduklarını görmek isteyen yazar bu bölümde neredeyse hiç İslâmî kaynak kullanmamış ve kaynaklarının tamamına yakını Batılı ilim adamları- nın eserlerinden seçerek araştırmasını tamamlamıştır. On dördüncü bölümde Yahudiliğin erken dönem tarihini; krallık öncesi ve krallık sonrası Yahudi tarihi şeklinde iki kısma ayırarak inceleyen yazar; Süleyman'ın ölümünü takiben krallığın ayrıldığı İsrail ve Yehuda krallıklarından ve krallarından, sonraki dönemlerde yaşanan işgal ve ayaklanmalardan kısaca bahsederek Kitâb-ı Mukaddes'in nasıl bir ortamda sonraki nesillere aktarıldığını okuyucu- nun gözleri önüne sermiştir (s. 265–283).

Bir önceki bölümde metnin otantik haliyle kalması ihtimalinin imkân dâhi- linde görünmediği tarihî şartlara yer veren el-A'zamî; on beşinci bölümde Eski Ahit'in metin tarihini ele almaktadır. Yazar, Yahudilerin kendi kaynaklarında anlatıldığı şekliyle Tevrat'ın tarihini aktardıktan sonra günümüz ilim adamları- nın görüşlerini de eklemiştir. Bu bölümde Yahudi edebî kültürüyle ilgili de pek çok bilgiye yer verilmiştir. Sözelimi; şimdilerde bilinenin aksine Yahudi- lerin sürgün-öncesi yazı dilleri İbranice değil Kenanca diye isimlendirilebilecek başka bir dildi. Babil sürgünü öncesinde kendilerine ait yazıları olmadığından Eski Ahit'in dili de Kenanca, Aramice ve İbranice şeklinde gelişmiştir. Bu bölümde Yahudilerin sözlü geleneğine tekabül eden şifahî yasa; şifahî yasanın tefsiri niteliğindeki Mişna, İbranice metnin tarihi manasındaki masora kav- ramları açıklanmış; sonrasında Eski Ahit'in masoretik metinlerinden bahse- dilmiş ve metin tahrifi konusuna değinilmiştir. Metnin kasdî tahrif edilmemesi ihtimalinin yanında ikna edici sebepler bulunduğu değiştirilen metin sebebiyle herhangi bir vicdan azabı duyulmadığına da dikkat çekilmiştir (s. 285–305). İslâm'ın Yahudi edebiyat ve kültürüne etkilerinden de bahsedilen bu bölümde hareke ve noktaların Eski Ahit'e İslâm tesiriyle girdiği vurgulanmıştır (s. 308). Ayrıca 1947'den itibaren Ölü Deniz yakınlarındaki Kumran ve Vâdi Murabba'ât'da bulunan yazmalarla alâkalı oryantalist görüşten, bu yazmaları tarihlendirirken yapılan hatalardan ayrıntılı olarak bahseden el-A'zamî; kasdî metin tahrifine örnekler vermiştir (s. 312–323).

Hıristiyan tarihinin ilk dönemiyle ilgili bilgilere yer verilen on altıncı bö- lümde müellif; Hz. İsa'nın tarihî bir şahsiyet olup olmadığı, Müslümanların inandığı İsa ile Hıristiyan inancındaki İsa figürü ve çeşitli kaynaklarda İsa'ya yapılan atıfları tartışmış; daha sonra İsa'nın hayatını, havarilerini, dindaşları tarafından ona yöneltilen ithamları, takipçilerine verdiği mesajı Kitâb-ı Mu- kaddes'ten âyetlerle beraber dile getirmiştir (s. 329–336).

Kitabın on yedinci bölümünde; Yeni Ahit'in kim tarafından yazıldığı, dört İncil'in yazarlarının eserlerini vahiy eseri olarak mı gördükleri yoksa bu eserle- re vahiy değerinin sonraki nesillerce mi verildiği sorularına ve genel çerçeve-

lerle metin tahrifinin sebep ve örneklerine yer verilmiştir. İncil'in asıl ve bo- zulumamış metni kabul edilen Q incili ile sonraki İnciller arasında en temel akidelerde bile farklılıklar vardır. Meselâ; Roma ordusu tarafından İkinci tapınağın yıkıldığı döneme kadar İncillerde İsa'nın tanrının oğlu olduğu ibaresi yoktu. Markos, Matta ve Luka'nın kendi İncillerini yazarken kullandık- ları Q, şu anda kayıp durumdadır. Yeni Ahit'te görülen tahrif düzeyi MS II. yüzyılda en üst düzeye çıkmıştır. Hatta metinler akademisyenlerce İskenderiye, Batı, Sezar ve Bizans metni adıyla dört kategoriye ayrılmıştır. Tahrif sebeple- rinden bir tanesi farklı okuyuşlardır ki bunlar metnin anlamında çok büyük değişikliklere neden olmaktadır. Bu bölümde dikkat çeken diğer bir nokta ise teslis inancının sadece *Comma Johanneum*'da bulunması ve Erasmus'un kitabı mukaddese teslis inancını içeren bölümü sonradan ilâve etmek zorunda kal- masıdır. Müellif çağdaş tahrife örnekler vererek on yedinci bölümü bitirmiştir (s. 343–365).

Kitabın üç ana bölümünden sonuncusu “Oryantalist Araştırmacılığın De- ğerlendirilmesi” bölümünde yazar, içlerinde Jeffrey, Mingana, Schacht, Goldziher, Nöldeke, Wansbrough, Hirschfeld'in de yer aldığı pek çok oryanta- listin Kur'ân metninin otantik olmadığı yönündeki ithamlarını ele almış ve cevaplandırmıştır. Ayrıca kasten Kur'ân'ı çarpıtma girişiminde bulunan müs- teşriklerden de bahseden yazar son olarak Sana fragmanları üzerinden ileri sürülen iddialara değinmiştir (s. 369–389).

Bir Yahudi ya da anti-semitik Yahudilik meselesini serbestçe araştırabilir mi? Aynı şekilde dayanağı ötekine karşı önyargısızlık olan oryantalistin tarafsızlığını savunmak ne kadar doğrudur? Yazar on dokuzuncu bölümde bu ve benzeri soruları ve oryantalist araştırmaların temelindeki gizli güdülerini okuyucunun bilgisine takdim etmektedir. Oryantalist güdülerin 1948 öncesin- deki hâline ve 1948 sonrasında geçirdiği değişikliklere yer veren yazar bölü- mün nihâyetinde Kur'ân üzerinde yapılan çalışmaların arkasında yatan oryan- talist güdülerini bilmenin Müslüman araştırmacı için bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır (s. 391–412).

Netice itibariyle; *Kur'ân Tarihi*'yle bu alandaki büyük bir boşluğu dolduran el-A'zamî, kullandığı zengin arşiv belgeleriyle, bölüm sonlarında verdiği kısa özet sayesinde kitaba kazandırdığı akıcılıkla, kitabında zaman zaman yer alan edebî lezzet içeren unsurlarla gerek uzman kesimin gerekse meslekten olmayan okuyucunun azamî ölçüde istifade edeceği bir esere imza atmış ve *Kur'ân Tarihi*, literatürümüzde temel başvuru kaynaklarından biri olarak yerini almış- tır.

Esra ARSLAN

UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir, BURSA